

A TOROCKÓSZENTGYÖRGYI VÁR TÖRTÉNETE

Erdélyi vártípusok

A középkorral foglalkozó építészettörténet legjelentősebb kutatási tárgya a templom. Mellettük a várkutatás jelentős mértékben háttérbe szorult. Ennek oka nemcsak a stílusjegyek sokasága és erős karaktere amiket a templomok megőriztek, hanem az is, hogy megmaradtak többnyire sértetlenül mind a mai napig. A középkori várak az ún. várkorszak letelte után elhagyottan maradványokként szolgáltak a közeli faluközpontok számára. Figyelembe véve ezt a tényt, a várak történetének feldolgozása az építészettörténet egyik elsőrendű feladata volna. Különösen az erdélyi várkutatás mutat erős visszamaradást, noha még a nyugati típusú lovagi kultúra területén vagyunk.

A castrológia egyik megoldatlan feladata egy olyan vártipológia összeállítása, amely a várak időbeni megjelenségét vagy szerkezeti felépítését tükrözzé. Magyar vonatkozásban Gerő László tipológiája uralta a legjelentősebb sikert az idevonatkozó szakirodalmat. Véleményem szerint egy ilyen típus-hálózat meghatározásánál, a különböző erődítmények funkcionális szerepét kell előtérbe helyezni és ezeken belül meghatározni az altípusokat szerkezeti felépítésük szerint. Figyelembe véve ezt az érvet, a következő tipológiát tartom elfogadhatónak a tűzfegyverek használata előtt:

I. - közösségi várak: szemben a nemesi várakkal, ezek egy emberi közösség védelmét biztosították. Lehetnek:

1. - *állandóan lakott várak:* ellentétben a nemesi várakkal ezek állandóan lakottak voltak. Többnyire könnyen megközelíthető magasságokon vagy síkvidéken található. Védőfaluk körkörösén zárta be a települést. Ide tartoznak:

a/ - földvárak

b/ - kővárak: a szabályos alaprajzúak síkvidéken épültek és csak ezek esetében tudjuk pontosan meghatározni, hogy külső- vagy belsőtoronyos várak. A szabálytalan alaprajzú várak védőfala mindig a hegytető szintvonalát követi.

2. - *menedékvárak:* nagyon nehezen megközelíthető hegytetőkön épültek. A védőfal vagy fal és torony együttes azon az oldalon található ahonnan a hegytető a legkönnyebben megközelíthető volt. A védőfal lehetőleg szakaszos vagy körkörösén záródó, központi toronnyal.

II. - nemesi várak (lovagvárak): a tulajdonos család az őrség és a szolgálok tartózkodtak benne. Eleinte egy lakótoronyból állott és ezt védővonallal határolta körül. Ha sor került a további építkezésekre kibővítették egy palotarésszel. Különösen a XV. században történtek ilyen szerű építkezések.

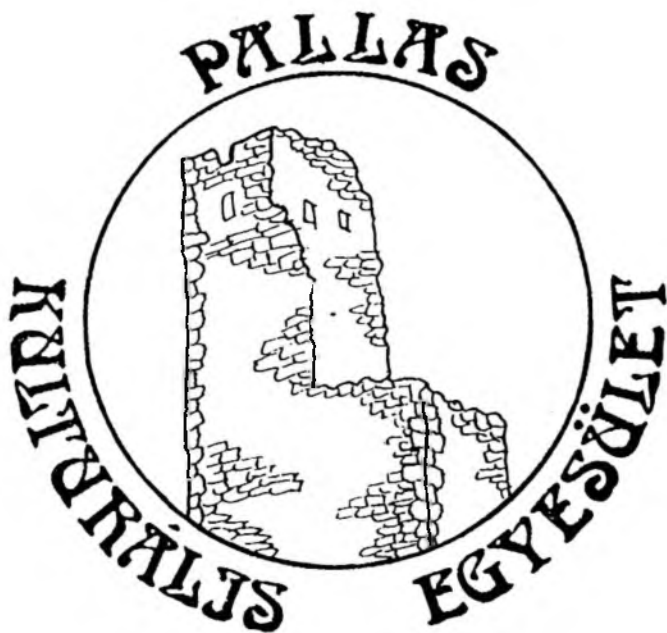
III. - erődített templomok

...

A Thoroczkay-család és várai

A Thoroczkay család tulajdonában a XIII. században egy nemzedékvár majd a XIV. századtól egy nemesi vár volt. Mielőtt rátérnék az első vár ismertetésére, röviden szóljak a család eredetéről és birtokairól.

A Thoroczkayak Erdély legrégibb családjainak egyike. Az Ákos nemzetségből származnak másik hat ág (Bebek-

ág, Cselenfi-ág, Erne-ága, Micsk-ága, Pocsaji-ág, Álmosdi Csire-ág) mellett és a nemzetség legkeletibb ágát képezik. Leszármazottaik ma is élnek Magyarországon, valamint Kanadában. Uradalmuk magvát valószínűleg Torockó és Torockószentgyörgy alkották, melyeknek eredete a tordai királyi várispánság kialakulásának korára tehető. Megjegyzendő, hogy Torockó helyzete kérdéses a XIII-XIV. században. Biztos adataink arról, hogy a Thoroczkay uradalomhoz tartozott, csak a XV. századból valók. A birtokaik gerincét képező többi nyolc falu: Bedelő, Gyetyános, Alsó-, Felsőszolcsva, Podsága, Újfalú, Vidaly és Borrév mind a Thoroczkay család jobbágytelepítési tevékenységének eredménye. Beházasodásuk révén több Torda vármegyén kívülre eső birtok került a tulajdonukba, ezeket azonban csak ideiglenesen bírták.

A Thoroczkayak tulajdonában levő első vár, Torockó délkeleti határában fekvő sziklabérc (ez a székelyek letelepedése után mint Székelykő ismeretes) Vársziklának nevezett részén épült. Építési ideje a XIII. század 6-7. évtizedeire tehető, mikor a nagy tatárjárás és az azt követő lappangási időszak után Erdélyben is ujjaéled a várépítéssel.

A vár fekvése (kb. 1120 m magasságban és nagyon nehezen megközelíthető tetőn), valamint szerkezeti felépítése (Orbán Balázs adatai szerint egy kör alaprajzú toronyból állott és ehhez kapcsolódott két, kb. 120 lépés hosszú fal északkeleti és délkeleti irányból) a menedék minden feltételét kielégíti. Az első oklevél, amely említést tesz róla, mint a Thoroczkayak ősi várát jelöli meg, ez azonban nem azt jelentette, hogy a család mindennapi élete ott folyt volna le. Az ilyen típusú erődítéseket, amelyekre a legjobb analógiákat Erdély keleti részén találjuk (pl. a csikrákosi Pogányvár), csak veszély esetén használták. Esetleg állandó őrség jelenlétét feltételezhetjük.

Szükség esetén a vár védelmezése a Thoroczkay családnak gondot okozhatott és ezért történt, hogy Thoroczkay Ehellós, aki a XIV. század elején Erdély alvadjai tisztségét is betöltötte, átengedte közös használatra az éppen akkor betelepülő kézdí székelyeknek.

A XIV. századdal kezdődően a Thoroczkay család Erdély vezető nemesi családjai közé tartozik. Új fiaiakat alapítanak, Thoroczkay Ehellós 1303-1308 között Erdély

alvajdája, Thoroczkay Mihály 1321-ben kolozsi főesperes, tehát olyan tehetős család, mely képes önköltség egy nemesi vár építésére. Thoroczkay Ehellős magas hivatali rangja teremthette meg azt az alkalmat, hogy a család felépítse Torockószentgyörgy mellett egy közel 500 m magas tetőn az új torockószentgyörgyi várat.

Forrásanyag hiányában csak feltételezhetjük, hogy királyi beleegyezéssel történtek az építkezések valamikor a XIII. század utolsó vagy a XIV. század első évtizedében. A ma látható várnak északi részén fekvő lakótornya jelentette az építkezések első fázisát.

A romantika korára jellemző első lakótornyok Normandia területén épültek a X–XI. század folyamán. Létrejöttükben több tényező játszott közre: a hadi-építészeti technika fejlődése, a faépítmények gyengesége (ti. a lakótornyokat hasonló formájú fatornyok előzték meg) és nem utolsósorban egy vagyonos főnemesi réteg kialakulása. Mivel viszonylag könnyen felépíthető védelmi megoldás volt, gyorsan elterjedt egész Európában. Magyarországon a XII–XIII. században jelennek meg, Erdélyben valamivel később a XIII. század 6–7. évtizedében (Déva váráról első hiteles adatunk 1264-ből való).

A lakótornyó vastag falakkal épült, rendszerint négy emeletre osztódó zömök építmény. Védelmi okokból az alsó emelet szintjén csak szellőző nyílások, feljebb már ablakok törtek át a falak vastagságát. Pincéjük boltozott és itt található a kút vagy ciszterna. A földszintet rendszerint raktárnak használják. A lakótornyó legvédelemben színtje az első emelet. Ide nyílik a torony bejárata, ehhez pedig külső, veszély esetén eltávolítható falépcső vezet. Az őrség is itt kap helyet. A felső emeletet a tulajdonos családja és a szolgálók használják. Az egyes szinteket fa vagy falbamélyített kőlépcsők kötik össze és többnyire pörfödém választja el egymástól.

A torockószentgyörgyi lakótornyó megegyezik a fenti leírással, így csak jellegzetességeire térnek ki. Egyedüli falbamélyedő lépcsője a második és harmadik emeletet köti össze. Helyét most is pontosan meg lehet határozni a délnyugati és délkeleti fal szögletében. A lakótornyó első emeletének délnyugati oldalán maradt meg legépebben egy tölcserbélletes lőrés. A második emelet északkeleti oldalán két, a harmadik emelet északnyugati és délkeleti oldalán egy-egy nyílás található nagyon rosszul megőrzött állapotban. A legfelső emelet keleti sarkában egy félig falbamélyedő nélkül nyomai találhatók.

A lakótornyó alap nélkül egyenesen a kompakt sziklára épült nagyon stabil építmény. Mind kívülről, mind belülről vízszintes sorban helyezett durván faragott lapos kövek bélelik a falat. A torony tetején látható gerendafészkek a torony síkjából kiugró védőpártázat létezését bizonyítják, amelyre a tetőzet nehezedett.

A lakótornyót követő új építkezések az elkövetkező két évszázadban történtek párhuzamosan más nemesi várak átalakításával.

Az első bővítési fázist, Kelemen Lajos véleménye szerint a lakótornyó délkeleti oldalához kapcsolódó épületrész jelentette, amely két párhuzamosan futó hosszanti fal által közrezárt három helyiségből áll, valamint egy újonnan kialakított udvarból. A nyugati fal eredeti magassága kb. 7 méter volt és az oldalában most is megfigyelhető gerendafészkek arra utalnak, hogy a három helyiség két szintre osztódott. A lakótornyó és a nyugati fal falazási analógiájából ítélve ezt nem sokkal a torony után építhették még a XIV. század folyamán. Kelemen Lajos ezt a XIV. század 6. évtizedére helyezi, következtetését a Thoroczkay család három ágra való szakadtával indokolja.

...A fenti elméletnek egyetlen ellenérve az, hogy az új építkezések elzárták a lakótornyó bejáratát és az így átalakított vár ellentmond saját védelmi szerepének.

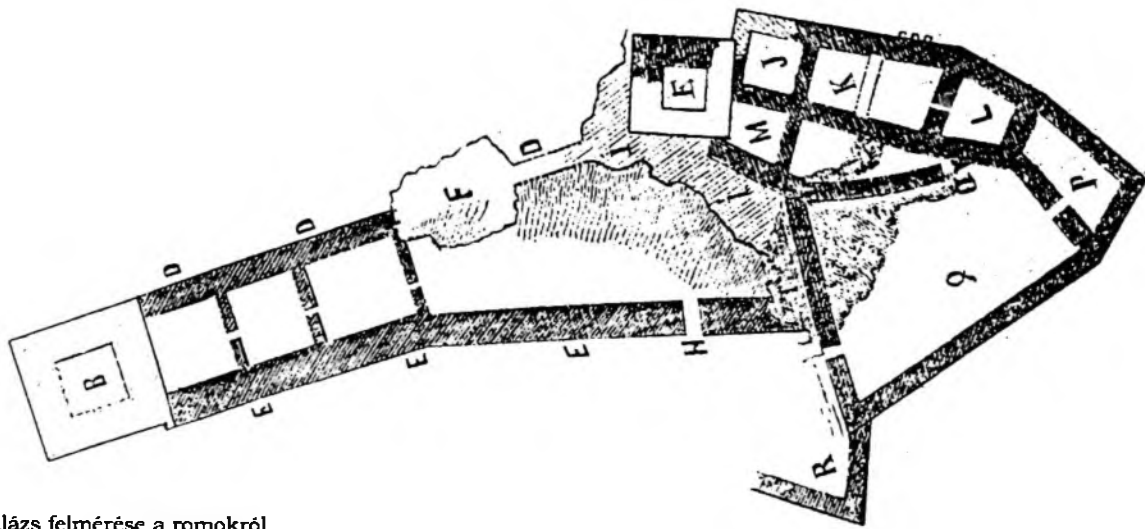
...A palota kialakításának a következő menete lehetett: először felépítik az új tornyot, majd egy kisebb helyiséget és az Orbán Balázs által feltételezett lovagtermet. Ezt összekötik a toronnyal és kialakul egy újabb lakrész. Az épület együttest tovább bővítik nyugati irányban egy előudvarral valamint egy helyiséggel. Ezzel zárul le a palota építésének első fázisa. Az új torony oldalhossza, Orbán Balázs adatait átszámítva, kb. 8,5 m lehetett. ...A további építkezések déli irányban a hegytető széléig bővítik a palotát és talán saroképület mivolta miatt nevezte Orbán Balázs az új palotarészt bástyának. Végül egy nagyobb udvart határolnak körül, amely bezárta az új palotarészt is.

Az új építkezések az 1460-as években fejeződhetnek be, azonban a Thoroczkay család nem sokáig élvezhette a vár birtokát, mivel egyes tagjai résztvettek az erdélyi nemesek 1467. évi összeesküvésében. Mátyás király erőteljes fellépése a torockószentgyörgyi vár tulajdonosainak sem kedvezett. Elvesztették nemcsak uradalmuk nagy részét, hanem a várat is. Egyedül Thoroczkay Lászlónak kegyelmezett meg a király 1467 októberében.

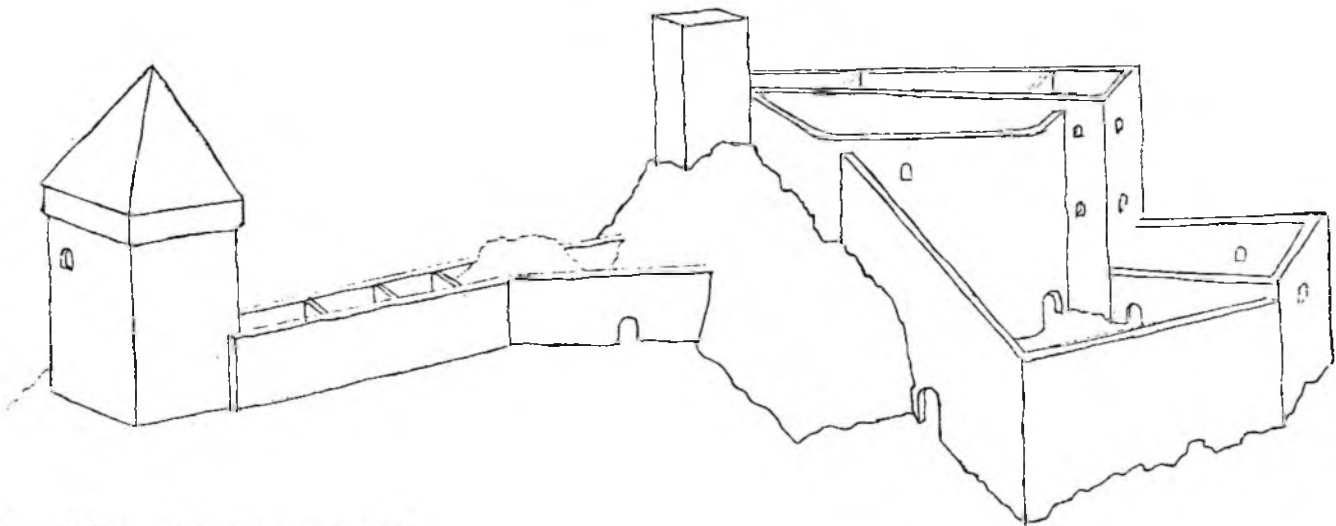
Az új tulajdonosok, akiknek birtokába került a vár, ennek csak délkeleti részét vagyis a palotát bírták. A régi lakótornyó megmaradt a Thoroczkay család tulajdonában. E kettős birtoklást bizonyítja Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda 1499. évi rendelete a Thoroczkay uradalommal kapcsolatban, amelyből megtudjuk, hogy monoszli Csopor Miklós elfoglalta a várat kivéve az előtte levő tornyot, amely Thoroczkay Elek tulajdonában maradt.

Az elkobzott várrész első tulajdonosa Csopor Miklós erdélyi vajda (1468–1472). Ellene Thoroczkay Ferenc és Zsigmond indítanak pert, ezt megnyerik és Magyar Balázs, Erdély új vajdája (1473–1475) Csopor Miklóst fő- és jószágvesztésre ítéli (1473 január). A beiktatást György barát kolozsmonostori konventi tag és Oroz István vajdai ember végezte, de megjegyzendő, hogy a volt vajda emberei nem engedték be őket a várba. Csopor Miklós ezt haláláig birtokolván (meghalt az 1473-as év folyamán). A következő évben Mátyás király Magyar Balázssal hozott közös ítéletlevelet érvényteleníti és még ugyanazon év júniusában utasítja a torockószentgyörgyi vár két várnagyát, Huszár Jankót és Lukácsot, hogy a Thoroczkay Lászlót megillető birtokokat adják vissza. A vár mégsem kerül a régi tulajdonosok birtokába, mivel Csopor Miklós halála után Dézsi Péter, majd dengelegi Pongrácz János vajda, az ő halála után pedig fia, Mátyás tulajdonába kerül. Az újabb pereskedést Thoroczkay László és fia Ferenc indították el még Drágffy Bertalan vajdasága (1494–1498) idején, viszont a végleges döntést csak utóda, Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda (1498–1510) hozta meg, aki az alperesként szereplő Mátyást, mivel semmi igazoló oklevelet nem tudott felmutatni a jogos birtoklással kapcsolatban, fő és jószágvesztésre ítéli. A torockószentgyörgyi vár tartozékaival együtt dengelegi Pongrácz Mátyás halála után Corvin János herceg fiára, Kristófra szállt, kivel szemben Thoroczkay Ferenc ugyancsak megnyerte a pert és 1510-ig biztosan az egész vár tulajdonosának tekinthette magát.

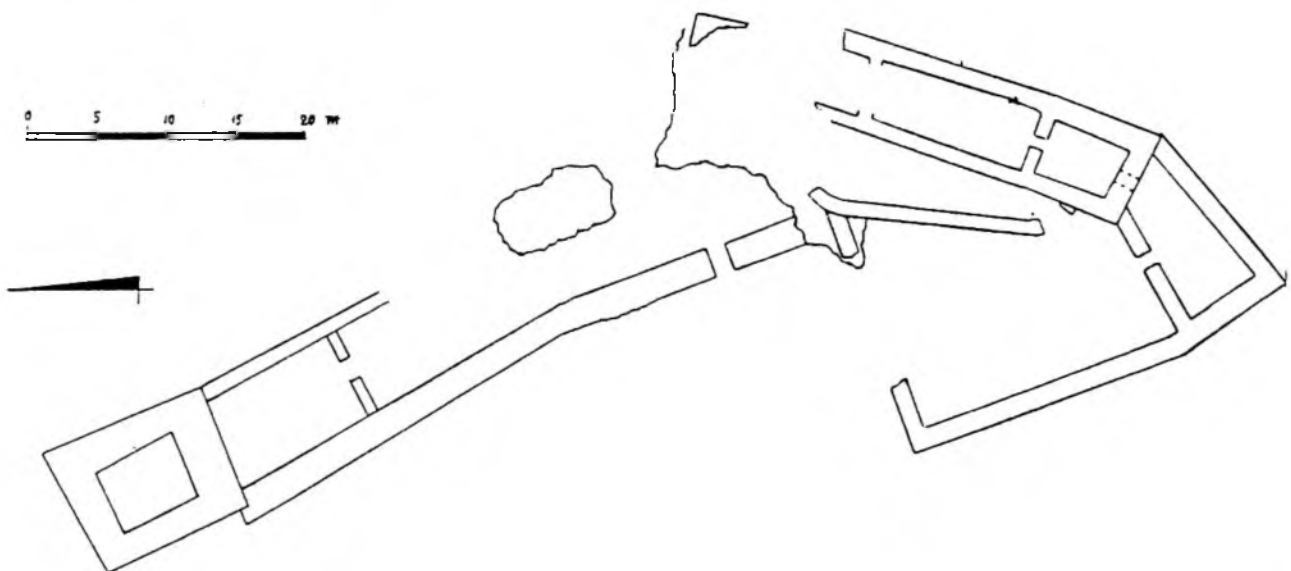
II. Lajos 1516 november 9-én Budán kelt okleveléből megtudjuk, hogy a Dózsa György vezette felkelés a torockószentgyörgyi várat sem kerülte el. A vár védelmezésével megbízott parasztok árulása következtében a felkelők elfoglalták és felégették. Ezeknek a pusztításoknak esett áldozatul, többek között, a családi levéltár is. Hogy a legfontosabb oklevelet pótolják, Thoroczkay Ferenc II. Lajos királytól kért új adománylevelet és ekkor mutatott fel néhány levél és pecsétmaradványt a jogos birtoklás alátámasztása érdekében. Torockó egyik történetírója, Borbély István, ebben Thoroczkay Ferenc

Orbán Balázs felmérése a romokról

A vár látképe nyugatról (rekonstrukció)

A meglévő romok alaprajza

cselét véli felfedezni állítását azzal támasztván alá, hogy az 1514 előtti dokumentumokon semmi égésnek vagy más rongálásnak nyoma nincsen. Végül II. Lajos új adománylevelet állít ki.

A beiktatást a kolozsmonostori konvent végzi el és erről oklevelet bocsát ki 1517. október 26-ai keltezéssel.

A XVI. század új életmódot, új ideológiai felfogást hozott a távoli Nyugat-Európából. Elérkeztünk a nemesi várak hanyatlási korszakához, amikor az új életstílus kastélyok, paloták, udvarházak építését igényelte és a középkori várak hideg falai közé a tulajdonos család csak veszély esetén tért vissza. Ez a folyamat bekövetkezik a Thoroczkay család esetében is.

A Torockószentgyörgyön épült udvarházakról szóló első hiteles adatunk 1489-ből való. A beházasodott Bogátiak egyik tagja, Bogáti László bírta ezt az udvarházat, és az akkori szentgyörgyi vártulajdonosnak, Pongrácz Mátyásnak adja zálogba.

Thoroczkay Ferenc halála után a család három ágra szakad. Az unitárius hitre tért bárói ág költözik le először a faluba és építi fel udvarházát a mostani erdészlak helyén a XVI. század derekán. Őket követi a később katolikus hitre visszakeresztelkedett nemesi ág, akiknek udvarháza ma is áll a református templommal szemben, valamint a grófi ág. Ez utóbbiak egy palotát építettek maguknak, amely a református templom hátánál állott. Mindkettőt a XVI. század végén vagy a XVII. század elején építhették.

A Torockószentgyörgyi vár további sorsáról nincsen több adatunk. Ez is bizonyítja, hogy elveszítette régi jelentőségét és mint a régiségeket, csak gondozni kellett. Esetleges utolsó szereplése II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának első felében történt. Két kortárs, Cserei Mihály és Bethlen Miklós, emlékirataikban hűségecseneket az akkori erdélyi eseményeket és szólnak br Tige Guthi osztrák ezredes kegyetlenkedéseiről is, aki nem kímélte a kurucpárti Thoroczkay István generális családi birtokait sem.

A meggyökeresedett hagyomány az 1704. évre helyezi a szentgyörgyi vár elpusztítását. Erről egyenes információink nincsenek ugyan, de csekély bizonyágtételt tesz róla a ferencrendi templom melletti temetőben fekvő Kovács Mózes főhadnagy epitáfiuma, aki „Rákóczi Ferencz ő Nsga mellett” vitézü elesett és akinek ereszes sírköve ma is látható, valamint egy emléktábla, amely az unitárius templom szöszéke alá van befalazva. Ez ugyancsak említést tesz az itteni „német” pusztításokról: „POST TRISTEM AC MEMORABILEM COMBUSTIONEM PER GERMANOS FACTAM”. Az emléktáblán az 1704-es dátum szerepel és a templom régi szöszékének egyik alapját képezte. A torockószentgyörgyi vár lakótornyának délkeleti falába helyezett emléktábla a vár leégetését az 1707. évre helyezi.

Függetlenül attól, hogy ez mikor történt, annyi bizonyos, hogy az osztrák ágyuk nem romboltak rajta annyit, amennyit az utána eltelt közel háromszáz év.

A torockószentgyörgyi vár viszonylag gazdag ismereteink és épsége miatt más nemesi várak számára alapvető analógiát képez. Kialakulásának történetét csak régészeti ásatások által lehetne jobban megismerni, amíg erre nincs alkalom, a józan következtetéseinkre vagyunk utalva.

Erdélyi János

A NEMZETISÉGI EGYENLŐSÉG ALAPJAI

Általában az elvont fogalmak konkrét értelmezése az egyén értelmi szintjétől, kultúrájától vagy a társadalomban elfoglalt helyétől függ. Így van ez a nemzetiségi egyenlőség eszméjével is. A különféle felfogásokból vagy meggyőződésekkel fakadnak tulajdonképpen azok az etnikai konfliktusok, amelyek a kortárs világ egyik legsúlyosabb problémájává nőtték ki magukat.

Mikor beszélhetünk két különböző nemzetiségű állampolgár egyenlőségéről? Világos, hogy nem akkor, ha csupán a többségben levők képviselői nyilatkozzák ezt, hanem abban az esetben, ha a felek valóban érzik, hogy ők egyenlőek és a társadalmi élet mindennapjai is ezt bizonyítják. A kisebbségi státust sehol senki nem fogadja szívesen, mert akárhogy állítják a többségi nemzetiségiek, hogy minden jogot megadtak a kisebbségieknek, mégsem cserélnének velük.

A kisebbségben levő egyén hátrányos megkülönböztettségben érzi magát elsősorban azért, mert az ő anyanyelve nem olyan értékű, mint a többségié. Ennek átélése már gyermekkorban kellemetlen felismerésként hat. Az ifjú szorongása csak fokozódik, amikor megtudja, hogy az anyanyelve úgynevezett „nem hivatalos” nyelv, ami tulajdonképpen azt sugalmazza, hogy ő maga sem hivatalos, tehát alacsonyabbrendű, hiszen saját nyelve jellemző rá, és szervesen hozzá tartozik. Ezt a következtetést egy önértékes egyén soha nem tudja elfogadni, mert lelke mélyén érzi, hogy nem igaz. Minden vallás azt tanítja, hogy az emberek Isten előtt egyenlőek, és az írott jog is az egyenlőséget hirdeti, hiszen azt ma már egyetlen állam sem meri megtenni, hogy a különbségeket törvényesen szentesítse. A valóságban azonban a kisebbségi lépten-nyomon tapasztja a hivatalos szervek részéről, hogy a többséghez tartozók előnyhöz jutnak minden téren, amit ők természetesnek is tartanak. Ez a megkülönböztetés a nemzetiségiben kisebbségi érzéseket szül, ami ha befele fordul, akkor önmomboló, ha kifelé, akkor feszültségkiváltó. Ha viszont valaki teljes mértékben elfogadja a hivatalos álláspontot, vagyis azonosul vele, akkor megfosztja önmagát gyökereitől, ami káros kihatással van egyénisége fejlődésére.

Ismeretes, hogy mindenki az anyanyelvén tud a legjobban tanulni. Az alapvető fogalmakat anyanyelven lehet a legmélyebben megérteni és átérezni. Az utólag megtanult nyelveknek lehet pontos információs jellege, de érzelmileg nem azt jelentik, mint az anyanyelv. Ezért az oktatásban az anyanyelv felcserélése más nyelvvél abban az életkorban, amikor az egyéniség még nem fejlődött ki teljesen, érzelmi törést is jelenthet. Így tehát a nemzetiségi problémák nem tűnnek el soha, mert a valóságos társadalmi helyzet halmozza fel őket. A társadalom békés fejlődése érdekében a nemzetiségi egyenlőség valóságos megoldása az egyetlen helyes út, mert az elégedetlenség erőszakos elfojtása vagy a beolvasztási politika csak fokozza a potenciális erőszakot. Napjainkban a megoldatlan nemzetiségi problémák reális veszélyhelyzetet hoztak létre és véres konfliktusokat is eredményeztek. Századunk történelmi átalakulásai, a két világháború, s végül Jugoszlávia és a Szovjetunió szétesése bonyolította ezeket a gondokat azáltal, hogy az addig kisebbségben levők hirtelen többségi nemzeté és korábban előnyös helyzetben levők kisebbségiekké váltak. A konfliktushelyzetet az hozta létre, hogy a volt